

Çakıcı, Nurettin, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Trabzon’un Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4/6, ss.331-345.

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA TRABZON’UN NÜFUSUNA DAİR BİR DEĞERLENDİRME*

Nurettin ÇAKICI**

* Araştırma makalesidir.

** Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
E-Posta: nurettincakici@ktu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9193-122X

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet dönemi, Trabzon, nüfus, nüfus sayımları.

Keywords: Republic period, Trabzon, population, census.

Gönderim Tarihi: 14.11.2018

Kabul Tarihi: 17.12.2018

Öz: Osmanlı Devleti’nin ardından Cumhuriyet dönemine giden süreçte Trabzon’un nüfusunun şekillenmesinde çeşitli parametreler etkili olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan önce geniş sınırlara sahip bir vilayet olan Trabzon’un, idari taksimattaki değişikliklerle sınırlarının daralmasına bağlı olarak nüfusunun da azaldığı görülmektedir. Bunun yanında savaşlar, göçler, siyasi ve sosyal olaylar şehri sosyoekonomik ve demografik açıdan etkilemiştir. Bu çalışmanın amacı, Cumhuriyet’in ilk yıllarından 1950’ye uzanan zaman diliminde periyodik olarak yapılan nüfus sayım verileri göz önünde bulundurularak Trabzon’da nüfusun gelişimini sebep ve sonuçlarıyla birlikte ortaya koymaktır. Buna paralel olarak nüfusun artışı, yoğunluğu, köy-kent ve kadın-erkek nüfus dengesi ile göç gibi temel göstergeler üzerinden istatistiksel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmada, resmi istatistik verileri, arşiv kaynakları, salnameler, gazeteler ve diğer kaynaklardan faydalanılmıştır.

AN EVALUATION OF THE POPULATION OF TRABZON IN THE FIRST YEARS OF THE REPUBLIC

Abstract: Various factors have been effective in the formation of the population structure of Trabzon in the transition from the Ottoman Empire to the Republic. It can be seen that the population of Trabzon which was a big state before the proclamation of the Republic of Turkey has decreased owing to the narrowing of its borders as a result of the changes in administrative division. In addition, wars, migrations, political and social movements have affected the city both socioeconomically and demographically. The purpose of the study is to put forward the population development of Trabzon by taking the periodical census data dating back to the 1950’s from the early years

of the Republic with its reasons and results. A statistical evaluation has been made via primary indicators such as population increase, density, rural-urban and male-female population balance and migration. In this study, official statistical datas, archival resources, annuals, newspapers and other resources were used.

Giriş

Trabzon, jeopolitik konumu ve ticaret yollarının üzerinde bulunması sebebiyle geçmişten günümüze kadar birçok devletin dikkatini çekmiştir.¹ İran transit ticaretinin Karadeniz'e, dolayısıyla da Batı'ya açılan kapısı olarak görülen şehir, sahip olduğu limanın da avantajıyla hem sosyoekonomik hem de demografik açıdan her dönem önemini korumuştur. Osmanlı Devleti hâkimiyetinin başladığı 15. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyıla uzanan süreçte idari taksimattaki değişiklikler, savaşlar, göçler, sosyal ve siyasi dinamikleri Trabzon'un nüfus yapısının şekillenmesinde pay sahibidir.

20. yüzyılın başlarında Trabzon Vilayeti'nin² sınırları, günümüzde hemen bütün Doğu Karadeniz Bölgesi'ni içine almaktaydı. Rize (Lazistan), Gümüşhane, Giresun ve Ordu Trabzon'a bağlı birer kaza idiler. Bu hâliyle Trabzon vilayeti, 23,800 km²'lik bir alanı kapsamaktaydı. Trabzon Vilayeti, merkez kaza dâhil olmak kaydıyla 17 kaza, (Trabzon, Ordu, Giresun, Tirebolu, Görele, Vakfıkebir, Akçaabat, Maçka, Sürmene, Of, Rize, Pazar, Hopa, Gümüşhane, Torul, Kelkit, Şiran) 23 nahiye ve 1828 köyden oluşmakta³ ve bu coğrafyada 1.211.644

kişi bulunmaktaydı. Vilayetin toplam nüfusu içerisinde Müslüman nüfusu 483.091'i kadın; 489.890'ı erkek olmak üzere 972.981; gayrimüslim nüfusu⁴ ise 238.663 kişiden oluşmaktadır.⁵

Ülke genelini ve doğal olarak Trabzon'u derinden etkileyen I. Dünya Savaşı başladığında vilayette 921.128'i Müslüman, 201.819'u gayrimüslim olmak üzere toplam 1.122.947 kişi yaşamaktaydı.⁶ Savaşın devam ettiği sırada Erzurum'un işgalinin Trabzon'da duyulması üzerine Trabzon valisi olan Cemal Azmi Bey şehrin boşaltılmasını istemiş, bunun üzerine halk denizden ve karadan göçe başlamıştır.⁷ 18 Nisan 1916 tarihinde Rus işgaline uğrayan Trabzon'da işgal öncesinde 45.000 civarında olduğu tahmin edilen şehir nüfusu işgalden sonra yarı yarıya azalmıştır.⁸ İki yıla yakın bir süre işgal altında kalan şehirde, sosyal ve ekonomik açıdan olumsuz etkilerin yanında birçok yerleşim yeri de kullanılamaz hâle gelmiştir. Rus işgali, Trabzon'un sosyoekonomik ve demografik yapısını olumsuz olarak etkilemenin yanında bir muhacirlik sorununu da ortaya çıkarmıştır. İşgal sebebiyle güvenli bölgelere göç eden halkın birçoğu açlık, sefalet ve salgın hastalıklar yüzünden hayatını kaybetmiştir. Kaya, göç sırasında yaşamını yitirenlerin sayısının 220.000 civarında olduğunu belirtmiştir.⁹ McCarthy ise muhacirlikten dolayı Trabzon'un nüfusunun 204.130 kişi azaldığını ifade etmiştir.¹⁰

Millî Mücadele dönemine gelinceye kadar uzun süren savaşlar, ülke genelinde olduğu gibi Trabzon'da da önemli miktarda nüfus

¹ Hacıfettahoğlu, 2001: 11.

² Osmanlı Devleti Trabzon'u fethettikten sonra bölgeyi çeşitli beylerbeyliklerine bağlı bir sancak, eyalet sisteminin uygulanmaya başlamasıyla da eyalet olarak teşkilatlandırılmıştır. Daha sonra ise vilayet sistemi ile yönetilmiştir. Bu dönemdeki Trabzon'un idari teşkilatlanması ve sınırları günümüzdekinden oldukça farklı olmakla birlikte, daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Bulut, 2013: 28-36.

³Eken, 2008: 99.

⁴ Gayrimüslim nüfusu içerisinde 91.913'ü kadın; 93.871'i erkek olmak üzere toplam 185.784 Rum nü-

fusu, 24.789'u kadın; 25.444'ü erkek olmak üzere toplam 50.233 Ermeni nüfusu bulunmaktadır. Geriye kalan yekünü diğer unsurlar oluşturmaktadır. Bkz. Trabzon Vilayet Salnamesi 1319, 2008: 210-211.

⁵ Trabzon Vilayet Salnamesi 1319, 2008: 210-211.

⁶ Karpat, 2010: 396.

⁷ Kaya, 2002: 534-535. Trabzon'dan göç edenlerin gittikleri bölgeler Giresun, Ordu, Samsun, Sinop, Zonguldak, İstanbul, Merzifon, Çorum, Ankara, Konya ve Niğde olarak belirtilmiştir. Bk. Öksüz ve Usta, 2008: 142.

⁸ Erdeha, 1975: 176.

⁹ Kaya, 2002: 540.

¹⁰ McCarthy, 1998: 145.

kayıbı yaşanmasına sebep olmuştur. Bu durumun Millî Mücadele yıllarında da devam ettiği görülmektedir. Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilaf Devletleri tarafından desteklenen Rum çetelerinin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Müslüman-Türk halkına karşı silahlı bir kıyım başlatması ve "Rum Pontus Devleti" kurmak için harekete geçmesi, Trabzon'un demografik yapısının Türkler aleyhine etkilenmesine neden olmuştur.¹¹ Pontus meselesi¹² olarak ortaya atılan bu dayanaksız iddiayı gerçekleştirmek için Rumlar, dönemin güçlü devletlerinin yönlendirmesi ve yardımıyla Doğu Karadeniz Bölgesi'ne Rum nüfusu yerleştirmişlerdir.¹³ Buna rağmen Rum nüfusu, bölgenin genel nüfusunun % 30'unu aşamamıştır. Nitekim 1919-1920 yıllarında Trabzon merkezde 60.000 gayrimüslime karşılık 317.000 Müslüman nüfus bulunmaktaydı.¹⁴ İngiliz kontrol subayları tarafından 12 Aralık 1919'da Londra'ya gönderilen raporda ise Trabzon Vilayetindeki 200.800 gayrimüslim nüfusa karşılık 921.100 Müslüman nüfus yaşamaktaydı.¹⁵ 1920'de Trabzon valiliğine atanan Hamit Bey de I. Dünya Savaşı sonunda vilayetin nüfusunu 946.412'si Müslüman, 155.050'si Rum ve 35.609'u Ermeni olmak üzere toplam 1.139.641 kişi olarak vermektedir.¹⁶ Savaşın Müslüman nüfus üzerindeki olumsuz etkilerine rağmen, Müslüman nüfusun Rum ve Ermeni nüfuslarından oldukça fazla bir yekûna sahip olduğu göze çarpmaktadır.

Cumhuriyet dönemine giden süreçte sancakların¹⁷ vilayete dönüştürülmeye başlanması Trabzon'un sınırlarını ve nüfusunu etkilemiştir. Vilayetin sınırları Giresun, Ordu, Rize (Lazistan) ve Gümüşhane'nin

ayrılması ile epeyce daralmış¹⁸ ve TBMM'nin ilk yıllarında alınmış kararlarla Trabzon, merkez kazanın dışında Akçaa- bat, Sürmene, Maçka, Of ve Vakfıkebir'den ibaret kalmıştır.¹⁹

1. Cumhuriyet Döneminde Trabzon'da Nüfusun Gelişimi

1.1. Nüfus Mübadelesi

20. yüzyılın en önemli nüfus hareketlerinden biri 1923'te Lozan Barış Konferansı'nda esasa bağlanan, fakat uygulanmasıyla ortaya çıkan pürüzler nedeniyle kesin şeklini alması 1930'lara sarkan "Türk-Yunan Ahali Mübadelesi"dir.²⁰ Bu mübadelenin, I. Dünya Savaşı sonrasında ve Millî Mücadele yıllarındaki gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Daha önce de değinildiği gibi Rumların Doğu Karadeniz Bölgesi'nde "Rum Pontus Devleti" kurmak için yerli halka yapmış olduğu baskı, zulüm ve katliamlar toplumlar arasındaki güven ortamının bozulmasına sebep olmuş ve nüfus mübadelesini zorunlu bir hâle getirmiştir. 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan Mübadele Sözleşmesi'ne göre, Yunanistan'daki Müslüman azınlık ile Türkiye'deki Ortodoks Rum azınlığın 1 Mayıs'tan itibaren mübadele edilmesine karar verilmiştir. Yunanistan'dan gelecek olan göçmenlerin hangi bölgelere yerleştirileceği hususu TBMM'de tartışma konusu olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında büyük bir yıkımla karşı karşıya kalan Trabzon'da Rus işgali sırasında Rum ve Ermeni çetelerinin Türklere ait evleri yakıp yıkması, mübadele kapsamında gelecek olan göçmen nüfusu için şehrin elverişli olmadığı sonucunu ortaya çıkarmıştır.²¹ Nitekim müba-

¹¹ Okur, 2007: 16-25.

¹² Önce "Türklerin Avrupa'dan atılması", 19. yüzyıldan sonra ise "Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması" olarak ifade edilen ve Doğu Karadeniz'de bir Rum-Pontus Devleti kurmak hedefi ile ortaya atılmış bir iddiadır. Bk. Yılmaz, 2010: 1.

¹³ McCarthy, 1998: 332; Wilson İlkeleri'nin çoğunluk prensibinden hareketle bölgede nüfusu kendi lehlerine yüksek göstermek için bölgeye nüfus aktarmışlardır. Bk. Goloğlu, 1981: 20.

¹⁴ Kılıç, 2002: 614.

¹⁵ Okur-Usta, 2009: 35-70.

¹⁶ Eken, 2008: 99.

¹⁷ Sancak kelimesinin Arapça karşılığı "liva"dir. 1858 yılındaki talimatnameden sonra idari bir birim olarak liva ismi sancağın yerine kullanılmıştır. Günümüzdeki vilayetlerin ölçüsündedirler. Bulut, 2013: 4.

¹⁸ Trabzon vilayetinden 1920'de Rize ve Gümüşhane, 1921'de ise Ordu ve Giresun ayrılmıştır. Bulut, 2013: 39.

¹⁹ Bulut, 2013: 39.

²⁰ Öksüz, 2007a: 425.

²¹ TBMM ZC, Devre 2, C. 10, İçtima: 2, 05.11.1340: 62.

dele kapsamında birinci iskân mıntıkalarından biri olarak belirlenen Trabzon'a 1.328 kişi yerleştirilmiş; ancak bunlar geçim sıkıntısı ve çeşitli sebeplerle Anadolu'nun muhtelif bölgelerine gitmişlerdir.²² Mübadeleye tabi olarak Trabzon'dan sevk edilen Rumların sayısı hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamakla birlikte Çapa, Akçaabat ve Vakfıkebir'den Yunanistan'a giden Rum mübadillerin sayısının 200 civarında olduğunu ifade etmiştir.²³ Trabzon'da yaşayan Rumların büyük bir bölümünün mübadele başlamadan önce bölgeden ayrılması, Rum mübadillerin sayısının tespitini güçleştirmiştir. Mübadele- nin başlamasından sonra Doğu Karadeniz'den göçen Rumların önemli bir bölümü Samsun Limanı'ndan, Gümüşhane'de yaşayan Rumların ise daha çok Trabzon üzerinden sevk edildiği görülmektedir.²⁴ Yunanistan'dan gelecek olan vapurların gecikmesi, Trabzon'da mübadeleye tabi Rumların yığılmasına sebep olmuştur. Bu durum 1923 ve 1924 yıllarında şehirde, özellikle de Çömlekçi semtinde büyük bir karışıklık meydana getirmiştir.²⁵

1.2. Sel Felaketleri

Trabzon sel felaketlerinin yoğun olarak görüldüğü iller arasında yer almaktadır. Cumhuriyet döneminde Trabzon'daki ilk büyük sel felaketi 5-8 Temmuz 1929 tarihinde Of ve Sürmene'de yaşanmıştır.²⁶ 5 Temmuz 1929 günü saat 20:00'da başlayan yağmur gittikçe şiddetini artırarak aralıksız 48 saat sürmüştür.²⁷ Bu durum Sürmene ile Of kazalarındaki derelerin taşmasına ve buralardaki ev, köprü, dükkânların tahrip olmasına sebep olmuştur.²⁸ 1929 yılında yaşanan sel felaketine bağlı olarak meydana gelen heyelan afeti sonucunda

2.000 ev yıkılmış ve 12.000 nüfus açığa kalmıştır. Bu nüfusun Maçka ve Bayburt'a sevk edilmesi gündeme getirilmiştir. Of ve Sürmene ilçelerinden Maçka'ya 1.021 haneden 4.615 kişi; Bayburt'a da 724 haneden 4.161 kişi sevk edilmiştir.²⁹ Sel felaketinden zarar görenler sadece Maçka ve Bayburt'a yerleştirilmemiş, Erzurum'a bağlı Tercan kazasının Pülk köyüne de 177 kişi iskân edilmiştir.³⁰ Söz konusu sel felaketinden zarar gören Sürmenelilerin bir kısmının Van'a yerleştirilmiş olması muhtemeldir. Nitekim Öztürk, İsmet Paşa'nın Doğu gezisinde Sürmene ve İran'dan getirilen muhacirlerin durumları hakkında Paşa'ya şikâyetinde bulduklarını ifade etmiştir.³¹ Sel-heyelan bölgede maddi hasar oluşturmalarının yanında can kaybına da sebep olmuştur. Cihangiroğlu, yaşanan sel felaketine bağlı olarak 146 kişinin hayatını kaybettiğini³², Öksüz ise zayıatın 120 kişiyi geçmediğini ifade etmiştir.³³ 1929 yılında gerçekleşen sel felaketi bölgedeki yerleşim birimlerinde çok büyük hasarlara sebep olması yanı sıra yukarıda adı geçen ilçelerin sosyoekonomik ve demografik yapısını da etkilemiştir.

1.3. Nüfus Sayımları ve Trabzon'da Nüfus

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıla kadar düzenli bir nüfus siyaseti yerine, daha çok vergi ve asker ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik nüfus ve arazi istatistikleri tuttuğu bilinmektedir. Nüfus sayımı/tespiti ile ilgili bir kurumun oluşturulması, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'la başlayan modernleşme sürecine rastlamaktadır. Osmanlı Devleti döneminde ilk nüfus sayımı 1831 yılında yapılmıştır.³⁴ Daha sonra ise modern anlamda bir nüfus sayımı için önemli

²² Çapa, 1991: 641; Trabzon'a gelen mübadillerin çoğu Akçaabat ve Çömlekçi semtine yerleştirilmiştir. Çapa ve Usta, 1997: 5.

²³ Çapa, 1991: 632.

²⁴ Öksüz, 2007a: 431-433.

²⁵ İstikbal Gazetesi, 29 Ocak 1924: 1.

²⁶ Cihangiroğlu, 2007: 992.

²⁷ BCA, 030.10.0.0/117.818.28, 17.7.1929.

²⁸ BCA, 030.10.0.0/117.818.28, 17.7.1929.

²⁹ Öksüz, 2007b: 1009.

³⁰ Öksüz, Erzurum'a bağlı Tercan kazasının Pülk köyüne, felaketzedelerden 32 hane ve 172 nüfusun 1935 yılında daimî olarak yerleştirildiğini belirtmiştir. Öksüz, 2007b: 1009.

³¹ Öztürk, İsmet Paşa'nın doğu gezisinde, Van iskelesine çıkar çıkmaz Sürmene ve İran'dan getirilen muhacirlerin durumları ile ilgili Paşa'ya şikâyetlerini dile getirdiğini ifade etmektedir. Öztürk, 2008: 33.

³² Cihangiroğlu, 2007: 992.

³³ Öksüz, 2007b: 1008.

³⁴ Karpat, 2010: 62.

adımlar atılmıştır. 1914 tarihli Sicili Nüfus Kanunuyla nüfusun kayıt altına alınması ve genel bir sayım yapılmasının düşünülmesi bu adımlar arasında gösterilebilir. Ancak ülkenin savaş durumunda olması, genel bir nüfus sayımı yapılmasını güçleştirmiştir. Savaş hâlimden dolayı başka bölgelere göç eden halk, savaş durumunun getirdiği olumsuz şartlar içinde, doğum, ölüm, evlenme, boşanma gibi olayları bildirmek ve bunları kaydettirmek için herhangi bir teşebbüste bulunamamıştır. Devlet de uzun süren savaşlar dolayısıyla nüfus işlerinin takibini yapamamıştır.³⁵

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde nüfusu kayıt altına alma meselesi yeni kurulmuş olan Türk devletinin önemle üzerinde durduğu bir politika olarak karşımıza çıkmaktadır. İki ayağı olan bu politikanın ilki nüfusun artırılması için girişimlerde bulunulması, ikincisi ise nüfusun nicelik ve nitelik olarak kayıt altına alınmasıdır.³⁶ Bu amaçla nüfus işlerini düzenlemek ve sağlıklı kayıtlar tutmak adına 1926 yılında İstatistik Umum Müdürlüğü kurulmuş ve ertesi yıl Cumhuriyet döneminin ilk genel nüfus sayımı yapılmıştır.³⁷ Bir sonraki genel nüfus sayımı 1935'te, daha sonraki yıllarda ise sayımların sonu sıfır ve beş ile biten yıllarda yapılması kararlaştırılmıştır.³⁸

Cumhuriyet döneminde başlanmış olan periyodik nüfus sayımlarının ilkinde Trabzon'un nüfusu 293.055³⁹ kişi olarak tespit edilmiş ve bu nüfusun 32.836'sını şehirde yaşayanlar oluşturmuştur. 1927'deki nüfus sayımında Trabzon'da köylerde yaşayan nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı yaklaşık olarak % 88,7'dir. Bu durum ilk nüfus sayımında Trabzon'da nüfusun çoğunluğunun köylerde yaşadığını göstermektedir. Türkiye genelinde bulunan 63 il arasında nüfus büyüklüğü açısından Trab-

zon 13. sırada yer almıştır.⁴⁰ Nüfus yoğunluğu açısından bakıldığında ülke genelinde km²'ye düşen kişi sayısı 18 iken bu sayı Trabzon'da 63 kişi olarak Türkiye ortalamasının üzerine çıkmıştır. Bunun yanında İstanbul'dan sonra km²'ye düşen kişi sayısının en fazla Trabzon'da olduğu gözle çarpılmaktadır.⁴¹ İlin toplam nüfusu içerisinde kadın nüfus miktarı 160.344 kişi olarak 1.000 erkeğe mukabil kadın nüfusu 1.217 kişiden ibarettir.⁴²

İlçeler	Toplam	Şehir	Köy
Merkez	60.975	24.634	36.341
Akçaabat	41.546	3.014	38.532
Maçka	19.176	1.052	18.124
Of	64.585 ⁴³	718	63.867
Sürmene	57.582	3.203	54.379
Vakfıkebir	49.191	215	48.976
Toplam	293.055	32.836	260.219

Tablo 1: 1927 Yılı Nüfus Sayımında Trabzon Nüfusunun Şehir, Köy ve İlçelere Göre Dağılımı⁴⁴

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne uzanan süreçte uzun süren savaşların ve sınırlarının daralmasına paralel olarak Trabzon'da önemli miktarda nüfus kaybı yaşanmıştır. Ülke geneline de yansıyan bu durumun önüne geçmek ve nüfusu arttırmak için Cumhuriyet döneminde devlet eliyle çeşitli politikalar uygulanmıştır. Bu politikalarından biri Yol Mükellefiyeti Kanunudur. Yol vergisi kanununa göre Türkiye'de oturan 18-60 yaş arasındaki erkekler yol vergisine tabi tutulmuş, fakat herhangi bir engeli tespit edilen öğrenci, asker, fakir ve hayatta altı çocuğu olanlar vergiden muaf tutulmuştur. Zamanla altı çocuk uygulaması, ekonomik güçlüklerle karşı karşıya olan kırsal kesim için vergiden tek kurtuluş yolu hâline gelmiştir. Bu durumun Anadolu'da altı çocuklu ailelerin sayısını arttırdığı söylenebilir.⁴⁵ Şubat

³⁵Çakmak, 2013: 35.

³⁶Çakmak, 2009: 89.

³⁷Yüceuluğ, 1947: 3.

³⁸ İstatistik Göstergeler 1923-2011, 2012: 3.

³⁹ 2000 Genel Nüfus Sayımı, 2002: 25.

⁴⁰ 2000 Genel Nüfus Sayımı, 2002: 25.

⁴¹ Koraltan, 1939: 42.

⁴² 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 18.

⁴³ 1926-27 devlet salnamesine göre Of, Trabzon'un diğer ilçelerinden daha fazla nüfus miktarına sahiptir. Of'un nüfus miktarı devlet salnamesinde 77.885 olarak kaydedilmiştir. DS, 1926-27: 936.

⁴⁴ Trabzon İl Yıllığı, 1973: 42.

⁴⁵ Özdemir, 2013: 218.

1921'de kabul edilen bu kanunun Türkiye genelinde olduğu gibi Trabzon'da da nüfusun artmasına olumlu yönde katkı sağladığı ifade edilebilir.

28 Ekim 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımı döneminde Trabzon'da yaşayan nüfusun çoğunluğu Türkiye genelinde olduğu gibi köylerde yaşamaktadır. Bu durum yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ekonomik anlamda gerekli kurumlarını henüz oluşturamamış olmasına bağlanabilir. Şehir merkezlerinde yeterli endüstriyel kuruluşların olmaması halkın köylerde kalıp geçimini genellikle zirai faaliyetlerle sağlamasına sebep olmuştur.

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam
Merkez	11.095	13.539	24.634
Akçaabat	1.582	1.432	3.014
Of	339	379	718
Sürmene	1.769	1.434	3.203
Maçka	217	835	1.052
Vakfikebir	90	125	215
Toplam	15.092	17.744	32.836

Tablo 2: 1927 Yılı Nüfus Sayımında Trabzon'daki Kadın-Erkek Nüfusunun İlçe Merkezlerine Göre Dağılımı⁴⁶

Cumhuriyet döneminin ikinci genel nüfus sayımı 20 Ekim 1935 tarihinde yapılmıştır. Bu sayımda 186.766'sı kadın, 173.025'i erkek olmak üzere Trabzon nüfusu toplam 359.791'e yükselmiştir.⁴⁷ Toplam nüfus içerisinde kadın nüfusunun erkek nüfusundan fazla bir yekûna sahip olması, Cumhuriyet dönemi öncesinde uzun süren savaşlar sebebiyle erkek nüfusun azalması ve yetersiz ekonomik koşulların bir sonucu olarak il dışına yönelen göçlerle açıklanabilir. 1927 yılı sayımında Trabzon şehir nüfusu 32.836 kişiden oluşmaktaydı. İkinci nüfus sayımında Trabzon'da şehirde yaşayanların nüfusu 6.000'in üzerinde bir artışla 39.135 kişiye yükselmesine rağmen yine de

⁴⁶ 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Türkiye Nüfusu, 1928: 26.

⁴⁷ 1930-1940 yılları vilayet belgelerinde Trabzon'un nüfusu Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden oldukça farklı rakamlar içermektedir. 1931 yılı Ocak ayı verilerinde ilin nüfusu 381.190 olarak ifade edilmiştir. Bu nüfusun 202.317'sini kadınlar, 178.873'ünü ise

“kentli” nüfusun Türkiye ortalamasının altında seyrettiği görülmektedir.⁴⁸1935 yılı itibarıyla il nüfusunun % 89,1'inin köylerde yaşaması, halkın şehirlerde geçimini sağlayabilecek iş kollarının yetersiz olmasıyla ilişkilendirilebilir.

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam
Merkez	28.224	25.179	53.403
Akçaabat	26.196	23.155	49.351
Maçka	14.483	11.753	26.236
Of	37.153	28.297	65.450
Sürmene	29.473	36.647	66.120
Vakfikebir	32.915	27.131	60.096
Toplam	168.444	152.212	320.656

Tablo 3: 1935 Yılı Nüfus Sayımında Trabzon'un Köy Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı⁴⁹

1927 yılında ilin en fazla nüfusa sahip olan ilçesi 64.585⁵⁰ kişilik nüfus miktarı ile Of iken ilçe, bu nüfus üstünlüğünü 1935 yılında kaybetmiş ve merkez ilçe 82.116 kişilik nüfusla ilin en kalabalık ilçesi durumuna gelmiştir. 1929 yılında Of ve Sürmene'de meydana gelen sel felaketi sonucu bu ilçelerden Maçka'ya 4.615, Bayburt'a 4.161 ve Erzurum'un Tercan kazasının Pülk köyüne de 177 kişi iskân edilmişti. Sel felaketinden zarar görenlerin bir kısmının Maçka'ya yerleştirilmesi, ilçenin 1935 sayımındaki artışında etkili olduğu gibi, aynı sayım döneminde Of ve Sürmene nüfusunun artış miktarında azalmayı da beraberinde getirmiştir. 1935 yılı sayımında nüfus yoğunluğu bakımından merkez ilçe ilk sırada yer almaktadır. Maçka'nın nüfus miktarının az oluşu, yüzölçümünün ise geniş olması nüfus yoğunluğu bakımından ilçenin diğer ilçeler arasında son sırada yer alması sonucunu ortaya çıkarmıştır. İlin nüfus miktarındaki artışa bağlı olarak 1935 yılı verilerine göre km²'ye düşen kişi sayısı da 77'nin üzerine çıkmıştır.⁵¹

erkekler oluşturmaktadır. 1930-1940 Yılları Vilayet Belgelerine Göre Trabzon, 1997: 35-36.

⁴⁸ Trabzon İl Yıllığı, 1973: 42.

⁴⁹ Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935, 1937: 16.

⁵⁰ Bk. Tablo 1.

⁵¹ Bk. Tablo 4.

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam	Yüzölçümü km ²	Nüfus Yoğunluğu
Merkez	41.383	40.733	82.116	330	248.8
Akçaabat	28.110	25.311	53.421	510	104.7
Maçka	14.777	12.161	26.938	1.015	26.5
Of	37.678	28.898	66.576	1.080	61.6
Sürmene	31.302	38.149	69.451	1.115	62.3
Vakfikebir	33.516	27.773	61.289	580	105.7
Toplam	186.766	173.025	359.791	4.630	77.7

lık Vergisi” kapsamında, evlenme yaşındaki kişilerin evlenmeye teşvik edilerek nüfusun arttırılması düşünülmüştür.⁵⁶ 1937 yılındaki bir kaynakta verilen bilgilere

Tablo 4: 1935 Yılı Nüfus Sayımında Trabzon’un Toplam Nüfusu İçerisinde Kadın-Erkek Nüfusu⁵²

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşundan sonra ülke genelinde olduğu gibi Trabzon’da da nüfus artış hızının yükseldiği görülmektedir. Savaş hâlinin sona ermesi ve silahaltında olan genç ve dinamik nüfusun geri dönmesi, bu artış hızına büyük bir katkı sağlamıştır. Doğurganlık düzeyinin yüksek olması 1935 yılında Trabzon’da nüfusun genç bir yaş ortalamasına sahip olmasını ortaya çıkarmıştır. Aynı yılda il nüfusu içerisinde kadın nüfusunun yarısı 21.6; erkek nüfusunun yarısı ise 13.5 yaşından daha küçüktür.⁵³

1927 yılından 1935 yılı sayımına kadar nüfus miktarında görülen artış üzerinde, nüfusun arttırılması için yapılmış olan düzenlemelerin de etkisi olduğu söylenebilir. 2330⁵⁴ ve 2576⁵⁵ numaralı kanunlarla halkın evlilik, doğum, ölüm gibi durumlarını bildirmelerinin üzerinde durulmuştur. Bahsi geçen kanunlar daha önce kaydedilmemiş nüfusun tespitinde önemli bir rol oynamıştır. Bu kanunlardan başka “Bekâr-

göre, Trabzon’da 8.065 doğum, 2.955 ölüm vakası gerçekleşmiştir. Bu durum, ilde nüfusun artış çizgisinde olduğunu göstermektedir. Aynı kaynakta ölümlerin daha çok gıdasızlık ve bakımsızlık yüzünden çocuklar arasında görüldüğü belirtilmiştir.⁵⁷

1940 yılı genel nüfus sayımında Trabzon’un mevcut nüfusunun hâlâ ağırlıklı olarak köylerde yaşadığı görülmektedir. Bu durum, artan nüfusu ilçe merkezlerinde istihdam edebilecek iş sahalarının sınırlı sayıda olmasıyla ilgili olduğu söylenebilir. Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımında Trabzon’da köylerde yaşayanların nüfusu 260.219’du.⁵⁸ Bu nüfus miktarı 1927’den 1940’a kadar on üç yıllık süreç içerisinde 87.499 kişi artarak 347.718’e yükselmiştir. Köylerde yaşayan toplam nüfusun 189.945’ini kadınlar, 157.773’ünü ise erkekler oluşturmaktadır. İlçeler bazında bakıldığında Of, köy nüfusu açısından 1940 yılında Trabzon’un en kalabalık ilçesidir.⁵⁹

⁵² Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu, 1935: 16.

⁵³ 2000 genel Nüfus Sayımı, 2002: 28.

⁵⁴ 4 Teşrinievvel 1926 tarihinden önce evlenenlerin ve bu evlenmelerden doğanlardan nüfus idarecilerince kayıtları yapılmamış olanların bu durumlarını bildiren kayıtlarını yaptırılmaları kanun hükmünde yer almıştır. T.C. Resmi Gazete, 2330, 26.10.1933.

⁵⁵ Gizli nüfusun kaydedilmesi hakkındaki kanun bk. T.C. Resmi Gazete, 2576, 5.7.1934.

⁵⁶ Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey 19 Mart 1929 tarihinde meclise “Bekârlık Vergisi” kanun teklifini sunmuştur. Teklife göre 25-45 yaşları arasındaki tüm

bekâr erkekler ile 20-35 yaşları arasında olup resmi bir daireden maaş alan tüm bekâr kadınlar kazanç, arazi ve yol vergilerinin bir mislini Bekârlık Vergisi olarak vereceklerdir. Bu vergiden elde edilecek gelirin % 20’sinin beşten fazla çocuk sahibi olan ailelere verilecek olması, kanun teklifinin gerekçesini ortaya koymaktadır. Teklifin reddedilmesi basın-yayın organlarında uzun süre tartışılmasını engelleyememiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Özer, 2013:173-191.

⁵⁷ Baykal, 1937: 55.

⁵⁸ Bk. Tablo 1.

⁵⁹ Bk. Tablo 5.

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam
Merkez	30.134	27.237	57.371
Akçaabat	28.427	25.742	54.169
Maçka	16.295	13.577	29.872
Of	41.707	32.723	74.430
Sürmene	37.837	30.059	67.896
Vakfikebir	35.545	28.435	63.980
Toplam	189.945	157.773	347.718

Tablo 5: 1940 Yılı Nüfus Sayımında Trabzon'da Köy Nüfusunun Cinsiyete ve İlçelere Göre Dağılımı⁶⁰

Birinci nüfus sayımından 1940 yılında yapılan nüfus sayıma kadar Trabzon'da şehir nüfusu içerisinde merkez ilçe 32.789 kişilik nüfus miktarıyla diğer ilçeler arasında ilk sırada yer almıştır. 1927'den 1940'a kadar 10.179 kişi artan şehir nüfusu 1940 yılında 19.555'i kadın ve 23.460'ı erkek olmak üzere toplam 43.015 kişidir.⁶¹ Ortada bir gerçek var ki 1940 yılı itibarıyla ilde şehirleşme olgusu hâlen yerleşmemiştir. Esasen şehirleşmenin ülke genelinde olduğu gibi Trabzon'da da 1950'li yıllardan sonra geliştiği görülmektedir. Şehir merkezlerinde sosyoekonomik atılımların yaygınlaşmaya başlaması ve köylerin artan nüfusu besleyecek yeterlilikten giderek uzaklaşmasının, şehirleşmenin ilk adımını oluşturduğu ifade edilebilir.

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam
Merkez	14.307	18.482	32.789
Akçaabat	2.230	2.133	4.363
Maçka	219	282	501
Of	486	511	997
Sürmene	1.643	1.298	2.968
Vakfikebir	643	754	1.397
Toplam	19.555	23.460	43.015

Tablo 6: 1940 Yılı Nüfus Sayımında Trabzon'un Şehir Nüfusu⁶²

Üçüncü nüfus sayımında Trabzon'un toplam nüfusu 209.500'ü kadın, 181.233'ü erkek olmak üzere 390.733'e yükselmiştir. Merkez ilçe 90.160 kişilik nüfusuyla 1940

yılı sayımında Trabzon'un en kalabalık ilçesi konumundadır. Merkez ilçeden sonra sırasıyla Of ve Sürmene gelmektedir. Maçka bu dönemde de ilin en az nüfusa sahip ilçesidir.⁶³ 1940 yılı sayımında Trabzon'un ilçeleri arasında nüfus yoğunluğu açısından merkez ilçe ilk sırada yer almıştır. Bu durum, merkez ilçenin diğer ilçelere nazaran daha fazla iş imkânı barındırmasına bağlanabilir. Merkez ilçeden sonra nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu yerler sırasıyla Akçaabat, Vakfikebir ve Of'tur.⁶⁴

Trabzon'da gerek il gerekse ilçelerin çoğunluğu ve köylerde kadın nüfusun erkek nüfustan fazla olması, bu yerleşme merkezlerinden özellikle ekonomik kaygılara bağlı olarak önemli miktarda erkek nüfusun göç ettiğini göstermektedir. Türkiye'deki iç göçler ya da iller arası göçme olayını daha çok erkek nüfusun gerçekleştirmesi, bu durumu kanıtlar bir mahiyettedir.⁶⁵ 1950 yılı ve sonraki sayımlarda kadın-erkek nüfusunun eşitlenme eğiliminde olması, sosyoekonomik ve kültürel gelişmelerle birlikte eskiye nazaran il dışına yapılan göçlerin azalmasıyla açıklanabilir.

⁶⁰ 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, 1941: 23.

⁶¹ Bk. Tablo 6.

⁶² 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, 1941: 23.

⁶³ Bk. Tablo 7.

⁶⁴ Bk. Tablo 7.

⁶⁵ Doğanay, 1986: 291.

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam	Yüzölçümü km ²	Nüfus Yoğunluğu
Merkez	44.441	45.719	90.160	330	273
Akçaabat	30.657	27.875	58.532	510	115
Maçka	16.514	13.859	30.373	1.015	30
Of	42.193	33.234	75.427	1.080	69
Sürmene	39.507	31.357	70.864	1.115	65
Vakfikebir	36.188	29.189	65.377	580	113
Toplam	209.500	181.233	390.733	4.630	84

Tablo 7: 1940 Yılı Nüfus Sayımında Trabzon'un Toplam Nüfusu⁶⁶

21 Ekim 1945 tarihinde yapılan genel nüfus sayımında Trabzon'un toplam nüfusu 210.752'si kadın, 184.632'si erkek olmak üzere toplam 395.384⁶⁷ kişiden oluşmaktadır. Kadın nüfusunun, il nüfusu içerisindeki oranı % 53.3'tür. Bu sayım yılı itibarıyla Trabzon'un toplam nüfusunun ülke nüfusu içerisindeki payı % 2.1'dir. 1927 sayımından 1945 yılına kadar geçen on sekiz yıllık süreçte il nüfusunun 102.329 kişi artış gösterdiği görülmektedir.⁶⁸ Merkez ilçe dâhil olmak üzere altı ilçeden oluşan Trabzon'un toplam nüfusunun en yoğun olduğu yer, 90.432 kişiyle merkez ilçedir.⁶⁹ Bu nüfus miktarıyla merkez ilçenin, ilin toplam nüfusu içerisindeki payı % 22.8 olmakla birlikte burada km²'ye 175 kişi düşmektedir.

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam
Merkez	45.481	45.481	90.432
Akçaabat	31.681	29.502	61.183
Maçka	17.618	14.640	32.258
Of	42.176	33.588	75.764
Sürmene	38.194	31.262	69.456
Vakfikebir	36.132	30.159	66.291
Toplam	210.752	184.632	395.384

Tablo 8: 1945 Yılı Nüfus Sayımında Trabzon'un Toplam Nüfusu⁷⁰

Cumhuriyet döneminin dördüncü nüfus sayımında Trabzon'da köy-şehir nüfusunun hâlâ bir dengeye sahip olmadığı ve nüfusun

ağırlıklı olarak köylerde yaşadığı görülmektedir. 1945 yılı sayımında Trabzon'da köylerde yaşayan kadın nüfusun, toplam köy nüfusuna oranı % 54.1'dir.

Başka bir ifadeyle köylerde yaşayan toplam nüfusun % 54.1'ini kadınlar, geriye kalan payı ise erkekler oluşturmaktadır. Bu sayım döneminde Trabzon nüfusunun 192.463'ü kadın, 162.678'i erkek olmak üzere toplam 355.141'i köylerde yaşamaktadır.⁷¹ 1927 yılında Trabzon'da köylerde yaşayanlar toplam nüfusun % 87.7'lik bölümünü oluşturmaktaydı. 1945 yılına gelindiğinde köy nüfusunun ilin toplam nüfusu içerisindeki oranı % 89.8'e yükselmiştir. Köylerde yaşayan nüfusun, ilçeler bazındaki dağılımında Of, 41.681'i kadın, 32.856'sı erkek olmak üzere toplam 74.537 kişilik nüfusu ile ilk sırada yer almaktadır.

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam
Merkez	31.676	28.932	60.608
Akçaabat	29.441	27.328	56.769
Maçka	17.446	14.354	31.800
Of	41.681	32.856	74.537
Sürmene	36.622	29.855	66.477
Vakfikebir	35.597	29.353	64.950
Toplam	192.463	162.678	355.141

Tablo 9: 1945 Yılı Nüfus Sayımında Trabzon'un Köy Nüfusunun Cinsiyete ve İlçelere Göre Dağılımı⁷²

Trabzon'un şehir nüfusu ilk sayımdan dördüncü sayım dönemine kadar 7.407 kişi artmış, 1945 yılı sayımında 40.243 kişiye ulaşmıştır. Trabzon şehirleşme açısından Türkiye ortalamasının altındadır; Türkiye genelinde toplam nüfusun % 24.9'unu,

⁶⁶ 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, 1941: 23.

⁶⁷ Yeniyo Gazetesinde, 1945 yılında Trabzon'un toplam nüfusu 396.509 olarak belirtilmiştir. Yeniyo Gazetesi, 30 Ekim 1950: 2.

⁶⁸ Bk. Tablo 1, Tablo 8.

⁶⁹ Bk. Tablo 8.

⁷⁰ Genel Nüfus Sayımı 21.10.1945, 1950: 23.

⁷¹ Genel Nüfus Sayımı 21.10.1945, 1950: 23.

⁷² Genel Nüfus Sayımı 21.10.1945, 1950: 23.

Trabzon'da ise % 10.1'ini şehirlerde yaşayan nüfus oluşturmaktadır.⁷³ Trabzon'un şehirleşme oranının düşük olması, burada yaşayan nüfusun il içindeki yerleşim merkezlerine göçmesinden ziyade başka illere göçmesinin bir sonucudur.⁷⁴ Köylerde ve ilin toplam nüfusu içerisinde çoğunluğu oluşturan kadınların şehir nüfusu içerisindeki oranı % 45.4'tür. Trabzon'un ilçeleri arasında şehir nüfusunun en yoğun olduğu yer 13.275'i kadın ve 16.549'u erkek nüfus olmak üzere toplam 29.824 kişi ile merkez ilçedir. Merkez ilçeden sonra sırasıyla Akçaabat, Sürmene ve Vakfikebir gelmektedir.⁷⁵

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam
Merkez	13.275	16.549	29.824
Akçaabat	2 240	2.174	4.414
Maçka	172	286	458
Of	495	732	1.227
Sürmene	1.572	1.407	2.979
Vakfikebir	535	806	1.341
Toplam	18.289	21.954	40.243

Tablo 10: 1945 Yılı Nüfus Sayımında Trabzon'un Şehir Nüfusunun Cinsiyete ve İlçelere Göre Dağılımı⁷⁶

II. Dünya Savaşı yıllarında nüfusun önemli bir bölümünün silahaltına alınması ülke genelinde olduğu gibi Trabzon'da da nüfusun artış hızını olumsuz olarak etkilemiştir. Trabzon'da nüfus artış hızı 1935-1940 yılları arasında % 1.66'ya, 1935-1945 yılları arasında ise % 0.23'e gerilemiştir.⁷⁷ Savaş öncesi ve içindeki ekonomik durgunluğun Türkiye ekonomisine de yansımından başka, genel seferberlikle birlikte genç ve üretken nüfusun silahaltında tutulması, bahsedilen gerilemenin en önemli sebeplerindendir.⁷⁸ Savaş şartlarının getirdiği ekonomik zorluklar, hayat pahalılığı, üretimin azalmasına, ilaç sıkıntısına, mesken

azlığı nedeniyle sağlıklı koşullarda ölümlerin çoğalmasına ve doğum oranlarının düşmesine sebep olmuştur.⁷⁹ Nitekim Trabzon'un nüfusu 1940 yılından 1945 yılı sayımına kadar sadece 4.651 kişi artış göstermiştir.⁸⁰

1950 yılında yapılan genel nüfus sayımında Trabzon'un ilçe sayısı Çaykara'nın ilçe yapılmasıyla birlikte yediye yükselmiştir. Çaykara, 1947 yılında çıkarılan bir kanunla müstakil bir kaza hâline gelmeden önce Of ilçesine bağlıydı. Bu kanun 1948 yılında yürürlüğe girmiş, Of ilçesine bağlı Kadahor ve Dernekpazarı bucakları kaldırılarak eski adı Kadahor olan Çaykara ilçesi oluşturulmuştur.⁸¹

Cumhuriyet döneminin beşinci nüfus sayımında Trabzon nüfusu 195.413'ü erkek, 224.866'sı kadın olmak üzere toplam 420.279⁸² kişiye yükselmiştir.⁸³ Kadın nüfusunun toplam nüfus içerisindeki payı bu sayım itibarıyla % 53.5'tir. Kadın nüfusu, erkek nüfusundan 1950 yılındaki sayımda 29.453 kişi fazladır. Cumhuriyet döneminin ilk beş nüfus sayımında kadınların Trabzon nüfusu içerisinde erkeklere nispeten fazla bir yekûn teşkil etmesinde, uzun süren savaşların ve genellikle ekonomik amaçlarla erkek nüfusun il dışına göç etmesinin etkisi olduğu söylenebilir.⁸⁴ Trabzon'un şehir nüfusu 25.023'ü erkek, 21.066'sı kadın, olmak üzere toplam 46.089 kişidir.⁸⁵ İlde nüfusun büyük bir bölümünün bu sayım döneminde de köylerde yaşadığı görülmektedir; Trabzon'un toplam nüfus miktarının 374.190'ını köy nüfusu oluşturmaktadır. Şehirde yaşayan kadın nüfusunun toplam nüfus içerisindeki oranı % 9.37 iken erkek nüfusun oranı ise % 12.81'dir.⁸⁶

Trabzon'un toplam nüfusunun ilçelere dağılımına bakıldığında merkez ilçe 99.619

⁷³ Acar, 2012: 50.

⁷⁴ Doğanay, 1986: 286.

⁷⁵ Bkz. Tablo 10.

⁷⁶ 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Trabzon İli, 1950: 11.

⁷⁷ Doğanay, 1986: 285.

⁷⁸ Doğanay, 1986: 285.

⁷⁹ Acar, 2012: 42.

⁸⁰ Bkz. Tablo 7, Tablo 8, Grafik 2.

⁸¹ On beş ilçe kurulması hakkında kanun bk. T.C. Resmi Gazete, 5071, 11.6.1947.

⁸² Yeni Yol Gazetesinin verdiği bilgilere göre 1950 yılında Trabzon'un toplam nüfusu 420.048'dir. Yeni Yol Gazetesi, 30 Ekim 1950: 2

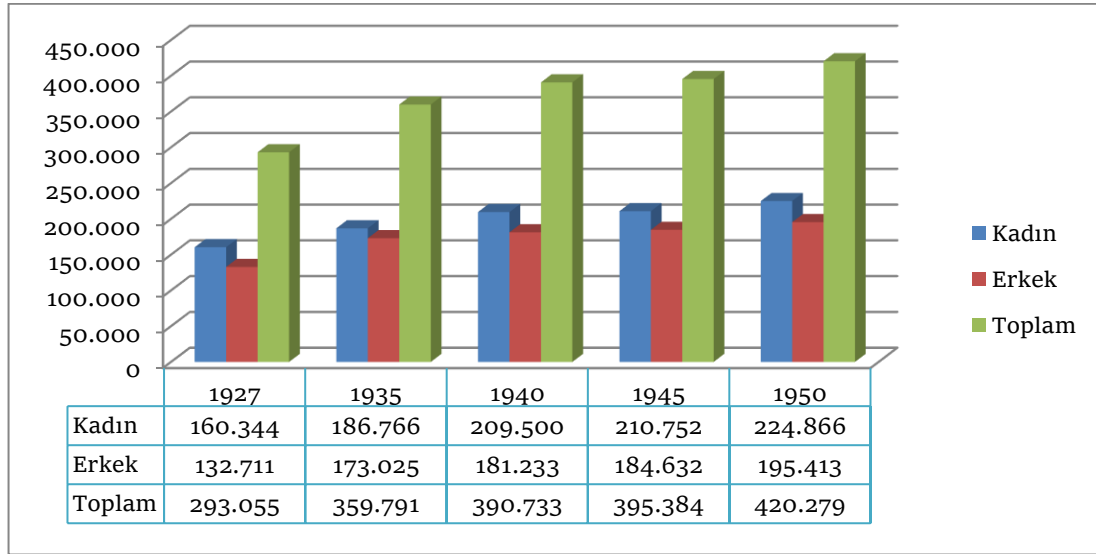
⁸³ Bk. Grafik 1.

⁸⁴ Koraltan, 1937: 53.

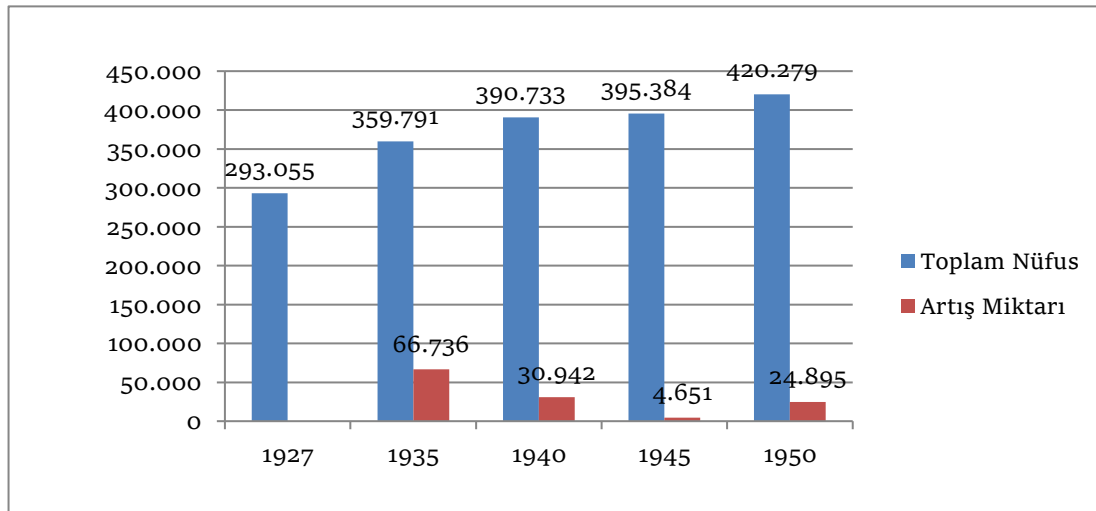
⁸⁵ Bk. Grafik 4.

⁸⁶ 2000 Genel Nüfus Sayımı, 2002: 44.

kişiden oluşan nüfus miktarıyla ilk sırada yer almaktadır.⁸⁷ Merkez ilçeden sonra 69.456 ile Sürmene, 69.278 ile Vakfıkebir ve 66.328 kişilik nüfusuyla Akçaabat gelmektedir. 1950 yılı sayımı itibarıyla en az nüfus barındıran ilçe ise Çaykara'dır.⁸⁸ En kalabalık nüfus miktarına sahip olan sahip merkez ilçenin, toplam nüfus içerisindeki payı % 23.7, en az nüfus miktarına sahip olan Çaykara'nın ise % 8.1'dir.

Grafik 1: 1927'den 1950'ye Trabzon'un Toplam Nüfusu⁸⁹

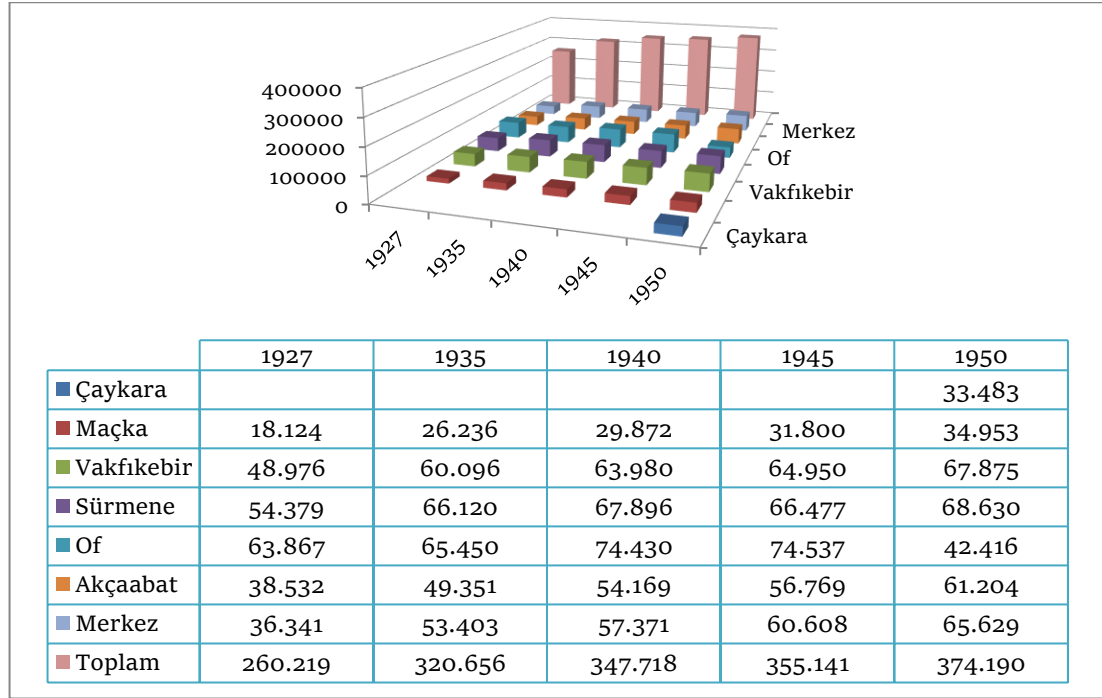
Grafik 2: 1927'den 1950'ye Trabzon'da Nüfusun Artış Miktarı⁹⁰

⁸⁷ Bk. Grafik 3, Grafik 4.

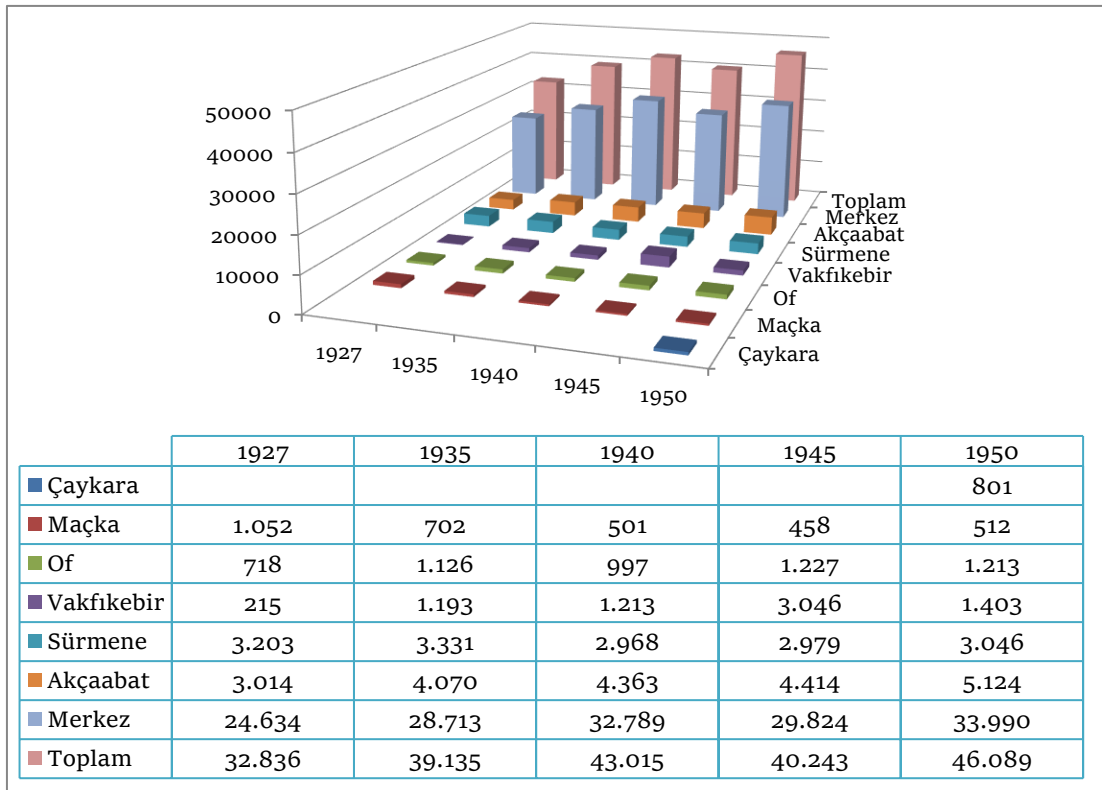
⁸⁸ 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, 1961: 26.

⁸⁹ Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), 1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımları.

⁹⁰ DİE, 1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımları.

Grafik 3: 1927'den 1950'ye Trabzon'un Köy Nüfusu ve İlçelere Göre Dağılımı⁹¹

Grafik 4: 1927'den 1950'ye Trabzon'un Şehir Nüfusu ve İlçelere Göre Dağılımı⁹²

⁹¹ DİE, 1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımları.

⁹² DİE, 1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 Nüfus Sayımları.

Sonuç

20. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen gelişmeler Trabzon'u sosyoekonomik ve demografik yönden etkilemiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği sırada şehrin Ruslar tarafından işgal edilmesiyle şehirdeki, sosyal ve ekonomik hayatın gerilemesinin yanında birçok yerleşim yeri de kullanılamaz hâle gelmesine gelmiştir. Ayrıca işgalin olumsuz etkilerinden kurtulmak için halkın başka bölgelere göç etmesi, bir muhacirlik sorununu da beraberinde getirmiştir. Göçe maruz kalan halkın birçoğu açlık, sefalet ve salgın hastalıklar yüzünden hayatlarını kaybetmiştir. Bununla birlikte Millî Mücadele yıllarındaki gelişmeler, idari taksimattaki değişiklikler, nüfus mübadelesi ve doğal afetler Trabzon'un nüfusunu etkileyen faktörler olarak öne çıkmıştır.

Cumhuriyet döneminde periyodik olarak yapılan nüfus sayımlarının içerdiği veriler, Trabzon'da yaşayan nüfusun 1940-1945 yılları arası hariç tutulursa düzenli bir artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu artış üzerinde uzun süren savaşlar sebebiyle silahaltında olan nüfusun geri dönmesinin olumlu bir etkisi olduğu söylenebilir. Benzer bir durum, II. Dünya Savaşı yıllarında yaşanmıştır. Türkiye savaşa katılmamasına rağmen savaşa dâhil olma ihtimaline karşı genç ve dinamik nüfusun silahaltına alınması, ülke genelinde olduğu gibi Trabzon'da da nüfus artış hızının azalmasına sebep olmuştur. 1940-1945 yılları arasında Trabzon'da nüfusun 4.651, 1945-1950 yılları arasında ise 24.895 kişi artması, bu durumu somutlaştırmaktadır. Birinci durum nüfusun önemli bir bölümünün silahaltında olmasıyla ikinci durum ise seferberliğin bitmesi ve silahaltındaki nüfusun geri dönmeleriyle alakalıdır.

1927-1950 yılları arasında Trabzon'da nüfusun ağırlıklı olarak köylerde yaşadığı görülmektedir. Şehir merkezinde nüfusun ihtiyacını karşılayacak sanayi kuruluşlarının yetersiz oluşu, halkın bir kısmının köylerde kalıp geçimini zirai faaliyetlerle sağlamasına, bir kısmının da ilden göç etmesine sebep olmuştur. Kadın nüfusun erkek

nüfustan fazla bir yekûna sahip olması, erkeklerin sözü edilen sebeplerden dolayı ekonomik kaygılarla yaptıkları göçün ve savaşların ortaya çıkardığı bir durumdur. Şehirleşmenin gelişmesinin temelinde de ekonomik güçlüklerin yattığı söylenebilir. Mevcut tarım topraklarının artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalması, yaşanan göç hareketinin, şehir merkezlerine doğru yönelmesiyle kent nüfusunun giderek arttığı görülmektedir. Fakat bu artış üzerinde 1950'li yıllardan sonra sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerin önemli bir etkisi olduğunu da ifade etmek gerekir.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

B. Salnameler

Devlet Salnamesi

Trabzon Vilayet Salnamesi

C. Gazeteler

İstikbal Gazetesi

T.C. Resmi Gazete

Yeniyol Gazetesi

D. TBMM Zabıt Cerideleri

E. Diğer Kaynaklar

ACAR, Atilla (2012), *Isparta Nüfusunun Genel Özellikleri (1900-1950)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

BAYKAL, Tahir (1937), *Bir Jandarma Subayının Kaleminden 1937 Yılında Trabzon*.

BEHAR, Cem (1996), *Osmanlı İmparatorluğunun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, 2, T.C. Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

BULUT, Engin Çağdaş (2012), *Doğu Karadeniz Bölgesinin İdari Tarihi (1923-1950)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.

- CİHANGİROĞLU, Aslı Arslan (2007), "Cumhuriyet Döneminde Karadeniz'de Yaşanan Tabii Afetler (1923-1950)", *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs)*, 2, içinde (983-1004), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- ÇAKIROĞLU, Sait Bilal (1946), "Trabzon'un İktisadi Karakteri", *İnan Mecmuası*, 25, Trabzon.
- ÇAKMAK, Fevzi (2013), "Cumhuriyet İdaresinin Nüfusu Kayıt Altına Alma Girişimlerine Bir Örnek: 1934 Yılı Nüfus Taraması", *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(7), 33-47.
- _____ (2009), "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(18-19), 89-115.
- ÇAPA, Mesut (1991), "İstikbal Gazetesine Göre Trabzon'da Mübadele ve İskan", *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2(8), 631-642.
- ÇAPA, Mesut ve Usta, Veysel (1997), *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon: Derya Kitabevi Yayınları.
- EKEN, Halit (2008), *Bir Milli Mücadele Valisi ve Anıları Kapancızade Hamit Bey*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- ERDEHA, Kamil (1975), *Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GOLOĞLU, Mahmut (1981), *Milli Mücadelede Trabzon ve Mustafa Kemal Paşa*, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi.
- HACIFETTAHOĞLU, İsmail (2001), "Kuruluşundan Fethine Trabzon'un Kısa Tarihi ve Fethi" *Öncesi ve Sonrası İle Trabzon'un Fethi*, içinde (11-21), Ankara: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları.
- KARPAT, Kemal H. (2010), *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- KAYA, Erol (2002), "Birinci Dünya Savaşı'nda Trabzon Muhacirleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih Dil Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, içinde 531-547,1, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- KILIÇ, Fahri (2002), "Milli Mücadele Döneminde Trabzon ve Çevresinde Ortaya Çıkan Pontus Rum Sorununun Giderilmesinde Atatürk'ün Rolü", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih Dil Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*,1, içinde (611-632), Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- KORALTAN, Refik (1939), *Trabzon Vilayetinin Genel Durumu Hakkındaki Rapor*.
- MCCARTHY, Justin (1998), *Müslümanlar ve Azınlıklar*, (Çev: Bilge Umar), İnkılap Yayınları.
- OKUR, Mehmet ve Usta, Veysel (2009), "Karadeniz Bölgesinin Demografik Yapısına Dair Bir İnceleme", *History Studies*, 1/1, 35-70.
- OKUR, Mehmet (2007), "Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi'nde Pontusçu Faaliyeteler", *Karadeniz Araştırmaları*, 14, 1-28.
- ÖKSÜZ, Hikmet (2007a), "Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, içinde (425-434), Ankara: Serander Yayınları.
- _____ (2007b), "Çaykara'da Afete Bağlı Göç (1929-1973)", *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs)*, 2, içinde (1005-1012), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- ÖKSÜZ, Hikmet ve Usta, Veysel (2008), *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Hayatı, Hatıratı ve Trabzon'un Yakın Tarihi*, Trabzon: Serander Yayınları.
- ÖZDEMİR, Nuray (2013), "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Yol Vergisi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32, 213-248.
- ÖZER, Sevilay (2013), "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bekârlık Vergisi'ne İlişkin Tartışmalar" *Gazi Akademik Bakış*, 6(12), 173-191.

- ÖZTÜRK, Saygı (2008), *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, İstanbul: Doğan Kitap.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, (1937), *Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935: Türkiye Nüfusu Kat'i Tasnif Neticeleri*, Ankara: Mehmet İhsan Basımevi.
- T.C. Başvekâlet Devlet İstatistik Enstitüsü, (2002), *2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (İl, 61-Trabzon)*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- T.C. Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü, (1935), *Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935 Türkiye Nüfusu Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Muvakkat Rakamlar*, Ankara: Ulus Basımevi.
- T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1929), *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1 Mufassal Neticeler*, Ankara: Hüsnütabiat Matbaası.
- Türkiye Başvekâlet Merkezi İstatistik Umumiyesi, (1928), *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Vilayet Kaza Şehir ve Köyler İtibariyle Türkiye Nüfusu*, Ankara: Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası.
- T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, (1941), *20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilayetler Kazalar Nahiyeler ve Köyler İtibariyle Nüfus ve Yüzey Ölçü*, Ankara.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1950), *Genel Nüfus Sayımı 21.10.1945*, Ankara.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1950), *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Trabzon İli, Kesin ve Açıklamalı Sonuçlar*, Ankara.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1961), *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu*, İstanbul.
- Trabzon İl Yıllığı, 1973.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2012), *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- YILMAZ, Hadiye (2010), *Arşiv Belgeleri Işığında Pontus Meselesi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- YÜCEULUĞ, Ratip (1947), *Türkiye Nüfusu Cumhuriyet Devrindeki Son Dört Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre*, Ankara: Doğu Matbaası.
- 1930-1940 Yılları Vilayet Belgelerine Göre Trabzon*, (1997), Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği Yayınları.